

Valuch Tibor: Magyarország 1956-1963

A Rákosi-Gerő váltás korántsem oldotta az egyre jobban kiéleződő belpolitikai helyzetet. Sokkal inkább az vált érzékelhetővé, hogy a párt új vezérkara, (Gerő, Kádár, Marosán) mintha nem tudná, mihez is kezdjenek Rákosi nélkül. Mindeközben a politikai és társadalmi feszültségek sem csillapodtak. Az ország minden nagyobb városában szerveződni – és működni – kezdtek a Petőfi Körhöz hasonló helyi közéleti vitaklubok. Folytatódott az 1949 után koncepciók perében elítéltek rehabilitálása, s 1956. október 6-án ünnepélyes keretek között újratemették az ártatlanul halálra ítélt és kivégzett Rajk Lászlót és társait. A 350.000 fő részvételével megtartott gyászszerartás egyszerre fejezte ki a méltóságteljes megrendülést és a politikai helyzet megváltozását.

Október 16-án a magyar egyetemisták létrehozták saját független szervezetüket, a MEFESZ-t és egyre határozottabban fogalmazták meg a következő napok során politikai reformköveteléseiket: a szovjet csapatok azonnali kivonását, Nagy Imre miniszterelnökké történő kinevezését, a Rákosi-korszak vezető politikusainak felelősségre vonását, a többpártrendszer visszaállítását, az alapvető szabadságjogok biztosítását, a Kossuth-címer visszaállítását. A lengyelországi események felgyorsították a magyar folyamatokat is. 1956. október 23-ára a budapesti egyetemisták szolidaritási tüntetést szerveztek a lengyel változások támogatásának kifejezésére. A kommunista vezetés előbb betiltotta, majd engedélyezte a megmozdulást. A délután 3-kor, a budapesti Petőfi-szobornál kezdődő nagygyűlés rövidesen többszázézes kommunista-ellenes tüntetéssé alakult át. A tüntetők késő délután végigjárták a várost, megjelentek a lyukas zászlók, amelyek közepéből kivágták a Rákosi-címert, a politikai követeléseket a tömeg által skandált „Nagy Imrét a kormányba, Gerőt meg a Dunába!” „Aki magyar, velünk tart!” és a „Ruszkik haza!” jelszavak egyértelműen kifejezték. A tüntetők egyik része előbb a Bem-szoborhoz, majd a Parlament elé vonult, másik része pedig a Városligetben ledöntötte Sztálin monumentális méretű szobrát, a harmadik csoport pedig a Magyar Rádióhoz tartott azért, hogy beolvassák a tüntetők követeléseit. Az Országház előtti tömeget a kora esti órákban Nagy Imre próbálta meg csillapítani, de beszéde csalódást keltett. Az esti órákban a Rádió védelmére kirendelt karhatalmi alakulatok tüzet nyitottak a tüntetőkre, akik a hozzájuk csatlakozó katonák segítségével viszonyozták a lövéseket.

A Gerő Ernő által irányított magyar pártvezetés a realitásérzék hiányáról tanúságot téve, ellenséges megmozdulásoknak értékelte a történeteket s Nagy Imre megkésített reaktiválása mellett mozgósította az ÁVH-t, és szovjet katonai segítséget kért. Ezek az intézkedések céljukkal ellentétes hatást értek el, nem megtörték, hanem felerősítették az ellenállást, október 23-ról 24-re virradó éjjel kitört a fegyveres felkelés.

Október 24-én Nagy Imre vezetésével új kormány alakult, ám mozgásteret rendkívül korlátozott volt, hiszen az 1953/54-es reformkövetelésekkel már nem lehetett leszerelni a megmozdulásokat, a felkelők követeléseinek elfogadása viszont egyet jelentett volna a szovjet tömbből történő azonnali kiválással. Ráadásul Nagy Imre is hezitált az események megítélésében, a következő napok során ismerte fel, hogy nem valamiféle ellenforradalmi megmozdulásról, hanem radikális változásokat követelő népmozgalomról és felkelésről van szó.

A szovjet csapatok beavatkozása következtében kiszélesedtek a fegyveres harcok, a főváros legtöbb stratégiai pontján spontán szerveződő fegyveres felkelő csoportok jöttek létre, amelyek a városi gerilla-harc módszereinek alkalmazásával eredményesen tartóztatták fel a szovjet páncélosokat és katonákat. Október 24-25-től az ország egész területén tüntetésekre, nagygyűlésekre és kisebb fegyveres összecsapásokra került sor. Az összeomlóban lévő kommunista rendszert védő karhatalom fellépései, a több száz halálos áldozatot követelő sortűzek – Budapesten az Országház előtt, Mosonmagyaróváron – erősítették az

ellenállást és gyűlöletet keltettek a politikai rendőrség és a karhatalom tagjai ellen. Október utolsó napjaiban több alkalommal is népítéletnek estek áldozatul e testület tagjai.

Október 27-28-ára a forradalom már nemcsak a különböző fegyveres felkelő csoportok sikeres harcát jelentette, hanem áterjedt az élet minden területére. A munkahelyeken, üzemekben, közintézményekben munkástanácsokat alakítottak az ott dolgozók és ezek a testületek vették át az irányítást. Az MDP szervezetek szétestek, a településeken felbomló tanácsok helyére a közvetlen demokratikus eljárással megválasztott forradalmi bizottságok léptek. A kommunista pártvezetésben október 25-én lemondatták Gerő Ernőt, helyette Kádár János lett a kommunista párt első embere.

Miután a fegyveres felkelést nem sikerült felszámolni, az október 28-án a társadalom többségének követeléseivel azonosuló Nagy Imre – a szovjet vezetés támogatásának a birtokában – politikai eszközökkel kísérelte meg konszolidálni a helyzetet. Beszédében bejelentette, hogy a kormány nem ellenforradalomnak, hanem nemzeti demokratikus mozgalomnak tekinti az eseményeket, deklarálta az ÁVH megszüntetését, a szovjet csapatok Budapestről történő kivonását, a Kossuth-címer visszaállítását, az új kormány kibontakozást szolgáló szociális és gazdasági intézkedéseit. Ezzel megteremtette a kibontakozás alapfeltételeit. A belső rend helyreállítása érdekében Király Béla tábornok vezetésével felállították a Nemzetőrséget. A konszolidálódás folyamatát beárnyékolta a Köztársaság téri Budapesti párbizottság székháza ellen, október 30-án indított ostrom, amelynek végén a feldühödött tömeg felkoncolta azokat az elfogott védőket, akik az ostrom kezdetén tüzet nyitottak a fegyvertelen civilekre.

Október utolsó napjaiban bejelentették az MDP feloszlását, helyére a Kádár János vezetésével megalakuló Magyar Szocialista Munkáspárt lépett. Ezzel párhuzamosan újjáéledtek a koalíciós korszak pártjai – FKGP, SZDP, NPP - s mellettük még kéttucatnyi politikai párt jelentette be, hogy megkezdte szervezeti létrehozását. A pártok döntő többségének politikai programja demokratikus jellegű volt és az 1945-1947 közötti időszak társadalmi-politikai viszonyainak helyreállítását sürgette. Október 31-én, amikor Nagy Imre bejelentette, azt hogy a magyar kormány tárgyalásokat kezd a szovjet csapatok kivonásáról, a Varsó Szerződésből történő kilépésről úgy tűnt, a nehézségek és bizonytalanságok ellenére is győzött a forradalom. A nemzetközi feltételek azonban órák alatt megváltoztak. A nyugat-európai országok figyelmét a szuezi válság vonta el, az Egyesült Államok nyilvánvalóvá tette, hogy nem akar beavatkozni kelet-európai eseményekbe, ezzel a szovjet vezetés gyakorlatilag szabad kezet kapott s a kelet-európai vezetőkkel lefolytatott villámegyeztetések során eldőlt, hogy katonai erő alkalmazásával számolják fel a keleti tömb stabilitását fenyegető magyar forradalmat. Nagy Imre – immár több párti – kormánya érzékelte a fenyegetést, aminek politikai lépésekkel próbálta meg elejét venni, ezért deklarálta az ország semlegességét és a Varsói Szerződésből történő azonnali kilépést. Miközben folytak a kétoldalú tárgyalások a szovjet csapatok kivonulásáról, ezalatt elkészültek Magyarország lerohanásának katonai tervei, sor került az akcióhoz szükséges csapatösszevonásokra, s Kádár János személyében megtalálták azt a magyar politikust is, aki elvállalta a bábormány vezetését is.

A magyar forradalom nagy figyelmet keltett a világban éppen úgy, mint a szomszédos szocialista országokban. A szlovákiai és az erdélyi magyarok között kisebb-nagyobb szimpátia megmozdulások szerveződtek, ám az ezeket a csehszlovák és román kommunista hatalom igen gyakran a résztvevők bebörtönzésével torolta meg.

1956. november 4-én a kora hajnali órákban a szovjet csapatok összehangolt támadást indítottak. Néhány óra alatt országszerte elfoglalták a stratégiai fontosságú pontokat, közintézményeket, lefegyverezték a magyar katonai alakulatokat, megszállták a nagyobb

településeket, megkezdték a fegyveres ellenállás felszámolását. A magyar honvédség – néhány kisebb alakulat kivételével – nem szállt szembe a megszállókkal.

A szovjet csapatok november 11-re számolták fel végleg a szervezett fegyveres ellenállást. A fegyveres harcoknak 2700 magyar áldozata volt s mintegy 19000-en sebesültek meg, a szovjet hadsereg 669 katonája esett el, 1500-en sérültek meg és 51 fő tűnt el. A fegyveres harcok megszűnését követően a megtorlástól és a restaurációtól félve 200000 fő menekült el az országból. Az 1957 januárjáig tartó politikai ellenállás legfontosabb szervezetei a munkástanácsok voltak.

Az 1956-os forradalmat követő megtorlás során a forradalomban való részvétel vádjával 229 főt végeztek ki. A halálra ítélték többsége a fegyveres felkelőcsoportok tagjai és vezetői, valamint a forradalmi események és a november 4-ét követő politikai ellenállás résztvevői, vezetői közül került ki. Közel 20000-en kerültek börtönbe, 13000 embert internáltak 6-18 hónapra 1957 és 1959 között. Tízezrek kerültek rendőri felügyelet alá. Az állásukból elbocsátottak száma is több tízezerre tehető. A Kádár-rendszer holtukban is üldözte ellenfeleit, az 1956-os forradalom bukását követően kivégzetteket nem eltemették, csak jeltelen sírokban elföldelték, a hozzátartozók csak az 1989/90-es rendszerváltás során tudhatták meg, hogy pontosan hol nyugszanak halottaik.

A kezdeti elszigeteltséget követően 1957 késő tavaszától Kádár János hatalmi pozíciója az országon és a kommunista párton belül is erősödött. Folytatódott a kommunista párt újjászervezése is. 1957 nyarára az MSZMP taglétszáma megközelítette a 350 ezer főt, ami az 1956 előtti taglétszámnak a 40 százalékát jelentette, elsősorban azok léptek be, akik személyesen is a forradalom előtti állapotok restaurálásában voltak érdekelték. Az 1957-ben esedékes parlamenti 1958 ősziére halasztották, a szavazásra jogosultak 98,6 %-a adta le voksát, az érvénytelen és ellenszavazatok aránya átlagosan 0,5–0,6 százalék volt. Ezzel az eseménnyel a politikai rendszer restaurálása lényegében lezárult, bár még 1961-ben is végeztek ki 1956-os felkelőket és 1960 és 1962 között az „ellenséges elemek elleni harc” továbbra is központi szerepet játszott a politikában. Ezt követően a politikai rendszer működtetésében fokozatosan mérséklődött a nyílt erőszak alkalmazása. A lassú irányváltás szándékát jelezték az amnesztiák is. Az 1956-os forradalom börtönbüntetésre ítélt résztvevőinek többségét két kisebb (1959, 1960) és egy átfogó amnesztia keretében – 1963-ban – kiengedték a börtönökből. A politikai stabilizáció kibontakozásával a Kádár-kormány 1958 végén - a szocialista tömb elvárásaihoz is igazodva - úgy döntött, hogy teljes egészében kollektivizálja a magyar mezőgazdaságot, amire három koncentrált kampány keretében 1958 és 1961 között került sor. A belpolitikai erőviszonyok változását mutatta, hogy Kádár szintén a hatvanas évek elején számolt le végleg a Rákosi-korszak meghatározó politikusaival, valamint azzal a másodvonalbeli rákosista politikai garnitúrával, akik meghatározó szerepet játszottak a forradalmat követő pacifikálás és restauráció folyamataiban. A hatvanas évtized közepétől érzékelhetően mérséklődött a kommunista rendszer társadalmi elutasíttósága Magyarországon.